

SNEEK, DE MARTINIKERK

De Martinikerk te Sneek behoort tot de reeks grote laatgotische stadskerken die in de loop van de vijftiende en de eerste helft van de zestiende eeuw in Friesland tot stand zijn gekomen. De kerk is in de zeventiende eeuw gedeeltelijk herbouwd in de stijl van het Hollandse Klassicisme. In de Friese architectuurgeschiedenis neemt het gebouw een bijzondere plaats in door het in de zeventiende eeuw verdwenen romaanse westfront met twee torens.

Door inwendige wijzigingen in de negentiende eeuw verloor de kerk veel van haar schoonheid. Vanaf het Europees Monumenten jaar 1975 werd de kerk in verschillende fasen gerestaureerd. De Martinikerk kan na de afsluiting van de laatste fase in 1994 als een van de belangrijkste grote monumenten in Friesland worden beschouwd.

Bouwgeschiedenis

op het oud Kerkhof is het verdwenen westfront zoals dat tijdens de opgravingen in 1975 te voorschijn kwam in het plantsoen en de bestrating aangegeven. Het oudste gebouw was een tufstenen kerk uit 1050-1100. Deze kerk had een zware toren met westwerk en een schip met zijbeuken, een voor Friesland in die tijd rijke aanleg.

Omstreeks 1300 werd de kerk door een grotere vervangen. Alleen het westwerk werd gehandhaafd en hieraan werden twee bakstenen torens toegevoegd. De bouw van twee torens

- opnieuw voor Friesland een opmerkelijk plan- zal samenhangen met de vestiging van de ridderlijke orde der Johanniters die bij Sneek een belangrijke commanderij hadden.

Rond 1500 werd het gebouw, met uitzondering van het westfront, vervangen door een royale driebeukige laatgotische kerk. Dit bouwwerk is voor een groot deel bewaard gebleven. Het koor is tussen 1498 en 1503 opgetrokken. De laatste bouwberichten dateren uit plm. 1530.

In 1681 is het westfront na instortingen vermoedelijk als gevolg van verzakking gesloopt. De kerk werd enkele traveeën ingekort, terwijl het dak over de hele lengte ruim vier meter omlaag werd gebracht. De verlaagde kap verradert uitwendig door de steile dakhelling zijn laatgotisch karakter. Aan de westzijde kwam, als tegenhanger van het koor, een koorachtige afsluiting, het zgn. westerkoor. Tussen schip en zijbeuken werd een nieuwe scheidingswand met toscaanse zuilen en rondbogen opgetrokken. De verlaagde ramen van het oosterkoor werden evenals het westerkoor van rondbogen voorzien. Het vernieuwde gedeelte ademt de strakke monumentaliteit van de kerkbouw aan het eind van de zeventiende eeuw. Hollandse invloed blijkt uit het feit dat een Amsterdammer, Jan Reiersen, als technisch adviseur bij de werkzaamheden was betrokken.

De plattegrond vertoont sindsdien een vierkant, waarop aan twee zijden een koorvormige ruimte aansluit. Enerzijds sloot men aan bij de voorliefde van de tijd voor centraalbouw, anderzijds hield men vast aan de middeleeuwse traditie van de oost-west as.

Wandeling om de kerk

De kerk toont zich het fraaist vanaf het Oud Kerkhof, het zuidwesten. Tegen de zuidbeuk werd in het eerste kwart van de zestiende eeuw een sacristie met verdieping gebouwd die in 1925 zorgvuldig is gerestaureerd. Het merkwaardige vrijstaande klokhuis, dat thans uitwendig een achttiende-eeuws voorkomen heeft, dateert uit 1489 en is in de kern nog vijftiende-eeuws. In het klokhuis hangen twee klokken, van Butendiic (1466) en Ter Steghe (1543). De forse koepeltoren uit 1771 is naar ontwerp van P. Nijssloot. Het huidige carillon is in 1949 gegoten door van Bergen in Heiligerlee.

Het oosterkoor is het best bewaarde gedeelte uit de gotische periode. Bij de recente restauratie zijn de verweerde natuurstenen sierdelen die hier veelvuldig voorkomen hersteld, zonder dat tot vergaande reconstructie is overgegaan. Het portaal dateert uit de herbouwperiode rond 1682. Het onttrekt een fraai poortje uit 1652 aan het oog. Tegen de noordbeuk werd in 1793 een groot klassicistisch portaal opgetrokken naar ontwerp van de stadsbouwmeester Auke Bruinsma. Het is een voorloper van het in de negentiende eeuw populaire Neoklassicisme. Het voorafgaande portaal uit de bouwtijd van de kerk besloeg ongeveer de rechterhelft van het tegenwoordige. Binnen bevindt de ingang zich nog op de oorspronkelijke plaats. Naast het portaal staat sinds 1857 een aardige gietijzeren regenwaterpomp, bedoeld voor het regenwater dat door de hoge kerkdaken werd opgevangen.

Het westerkoor had oorspronkelijk een soortgelijk portaal als het oosterkoor. Een eeuw geleden is dit helaas afgebroken. Een gedenksteen uit het bouwjaar is later aan de binnenzijde aangebracht.

Interieur

Bij de restauratie is het vroegere eikenhouten gewelf teruggebracht. De kloeke zeventiende-eeuwse architectuur met zijn slanke toskaanse zuilen komt daardoor weer tot haar recht. Door het verwijderen van een houten scheidingswand achter het orgel is de samenhang tussen schip en koor hersteld. In het koor is het opgaande lijnenspel van de gothiek nog het duidelijkst waar te nemen. In de zijbeuken zijn de aanzetten van de laatgotische netgewelven nog aanwezig. Uit deze periode dateert de opmerkelijke zestiende-eeuwse deur naar de consistoriekamer. De kerk bezit nog een aantal interessante onderdelen van de inventaris uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. De preekstoel van Barteld Vincents is van 1626. Uit 1632 dateren twee tekstborden in de zuidbeuk, een Tiengebodenbord en een berijmde versie van Efeze 6: 14-18 door F.C. Sickama, het laatste gedateerd 1632. Vermoedelijk vormden deze borden de voor- en achterkant van de bekroning van de verdwenen koorafsluiting.

Opmerkelijk is een zeventiende-eeuws schilderijenbezit. In het koor hangen twee panelen van de Sneker schilder Pieter Moll met voorstellingen van de genezing van Naáman de Syriër en Jezus die de kinderen zegent, beide uit 1648. Een wereldlijke voorstelling van Pieters broer, de schilder en burgemeester Hanso Moll, Uitval uit een belegerde stad (1641), hangt tegenwoordig in het stadhuis. In de zuidbeuk hangt een schilderij van koning David. De periode van ontstaan daarvan is onzeker. In de eerste decennia na 1682/3 kreeg de kerk een nieuwe inventaris die in de negentiende eeuw grotendeels is verdwenen. Uit 1688 dateren de vroedschapsbanken die het westerkoor afsluiten. De fraai gesneden wapenborden uit 1690 die eens de vroedschapsbanken bekroonden staan thans op de orgeltribune aan de achterzijde van het orgel. Het orgel uit 1710-1711 wordt apart besproken.

De tweede helft van de achttiende eeuw wordt vertegenwoordigd door de psalmborden en door twee banken in rococostijl in de zuidbeuk.

De inrichting van de consistoriekamer wordt bepaald door snijwerk uit 1759. Het plafond heeft afbeeldingen van leven (jeugd) en dood (ouderdom). Een zilveren doopbekken op gebeeldhouwde voet uit 1842 is een geschenk van de Doopsgezinde gemeente als dank voor het onderdak in de Martinikerk tijdens de bouw van de tegenwoordige Doopsgezinde kerk. Het belangrijkste negentiende-eeuwse element in het schip is het cirkelvormige bankenplan uit 1871. De banken die voor de restauratie een diepbruine kleur hadden en het interieur een sombere sfeer gaven, zijn nu van de oorspronkelijke imitatie-eikenhout beschildering voorzien. Het bankenplan is interessant als voorbeeld van negentiende-eeuwse kerkinrichting. Met mathematische precisie - een cirkel beschreven uit het hart van de preekstoel - is bij de centraliserende plattegrond van 1682 aangesloten. Ontwerper was A. Breunissen Troost, directeur van de gasfabriek en niet onverdienstelijk als architect.

In de zuidbeuk is in 1949 een herdenkingsraam aangebracht van P.A.H. Hofman met voorstellingen die verzet en bevrijding, oorlog en dood symboliseren.

Het orgel

Het kostbaarste bezit van de kerk is het orgel, dat in 1710 -1711 werd gebouwd door de beroemde Noordduitse orgelbouwer Arp Schnitger. In de kerk die aan de huidvoorafgingging bevond zich reeds een orgel. Een oude kroniek vertelt namelijk dat in 1497 bij een feestelijk welkom van de Sneker hoofdeling Bocke van Harinxma de klokken luidden en het orgel in de kerk speelde.

In de zeventiende eeuw stond het orgel op een balustrade in de noordbeuk boven de nog bestaande toegang vanuit het noordportaal in de derde travee vanaf het oosten.

Het orgel is het enige Schnitgerorgel in de provincie. Het front heeft typische Schnitgerkenmerken: veel kleine rechthoekige pijpenvelden en laag geplaatste pedaaltorens. In 1897 werd het instrument door van Dam verknoeid. Het rugwerk werd leeggehaald en het borstwerk werd vervangen door een bovenwerk dat in een zwelkast achter het hoofdwerk werd opgesteld. Aan de koorzijde is deze kast als afzonderlijke toevoeging waar te nemen.

In 1986-1988 is het orgel gerestaureerd waarbij het rugwerk weer is gevuld. Bij de restauratie in 1994 is het snijwerk voor de pijpen voorzien van bladgoud. De huidige dispositie is aldus:

Manuaal		Bovenwerk (zwekast)	
Prestant	8'	Salicionaal	8'
Bourdon	16'	Viola da Gamba	8'
Holpijp	8"	Roerfluit	8'
Octaaf	4'	Quintadeen	8'
Quint	3'	Flute Harmonique	4'
Octaaf 2'		Salicet	8'
Fluit	4'	Quintfluit	3'

Violon	8'	Woudfluit	2'
Mixtuur	2-3 st	Carillon	2 st vanaf c
Cornet	3 st. discant	Hobo	8'
Trompet	8'	Vox humana	8'

Rugwerk

Prestant	4'
Roerfluit	8'
Quintadeen	8'
Roerfluit	4'
Nasart 3'	
Octaaf 2'	
Sexquialter	2'
Dulciaan	8'

Pedaal

Prestant		16'
Subbas		16'
Gedekt	8'	
Octaaf		8'
Octaaf	4'	
Bazuin		16'
Trompet		8'
Claron		4'

Tremulanten op rug- en zwelwerk
Koppelingen

B. van Haersma Buma
1996

Literatuur:

- B. van Haersma Buma, De Grote of Martinikerk te Sneek, in publicatieband St. A.F.T.1982, III 37-68.
- Luitzen Kooistra, "een fraai en zeer schoon Orgel", Sneek 1988.
- S. ten Hoeve, Restauratie sneker Martinikerk voltooid, in publicatieband St.A.F.T. 1994, V 176-182.
- J.A. Mol, De Johanniters van Snits, nammen, komóf en karrières, Fryske Nammen 10, 1996, 117-154.